

„AZ IFJAK TANÍTÁSA OLY NAGY JÓ”

Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére

MAGNIFICI GEORG. U. BARKOCZ. I.
SZALA COMITIS UGOCSENSIS FILIUS.

EX CONSORTE MAGNIFICI
KOHARIDE CZABRACI FILIUS.

ORS EIU SDEM COMITISSA CHRISTINA BAR

„AZ IFJAK TANÍTÁSA OLY NAGY JÓ”

Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére

„AZ IFJAK TANÍTÁSA OLY NAGY JÓ”
Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére

Szerkesztette:

FOGARASSY ZOLTÁN – MÉSZÁROS KÁLMÁN – TÖRÖK PÉTER

Debrecen, 2021

Kiadja a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája

Felelős vezető:

DR. BÁRÁNY ATTILA

Technikai szerkesztő:

KATONA PÉTER

A kötet megjelenését támogatta:

az NKFI K 120197 azonosítószámú pályázata

A borítón a Károlyi–Barkóczy kettős ősfa és Károlyi Sándor forgója látható.

A kettős ősfa levéltári jelzete: MNL OL P 1512-13.-b-2.

A süvegforgó fotóját készítette: Ugrý Bálint.

© Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

© Szerzők

© Szerkesztők

ISBN 978-963-490-335-2

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen

Felelős vezető: KAPUSI JÓZSEF

TARTALOM

Tabula Gratulatoria	9
IFJ. BARTA JÁNOS	
Köszöntő	11
BARA JÚLIA	
Károlyi Sándor tollforgója	15
BARÁTH JULIANNA – MÉSZÁROS KÁLMÁN	
Károlyi Sándor kiadatlan levelei Bercsényi Miklóshoz (1705–1708)	39
IFJ. BARTA JÁNOS	
Számok és nevek kérdőjelekkel (Források és következtetések a 18. század végi Zemplén megyei nemesség lélekszámáról és összetételéről)	91
BENE JÁNOS	
Kuruc hagyományörzés a nyíregyházi gyalogezredben a két világháború között	101
CZIGÁNY ISTVÁN	
Kisháború, diverzió, portya	
A lovasság szerepe a Rákóczi-szabadságharcban	113
FAZEKAS RÓZSA	
„Sok elme s kéz munkálódott ezen valóban nagy dolognak végrehajtásán”	
Adalékok a csurgói uradalom 19. századi birtoklástörténetéhez	133
FOGARASSY ZOLTÁN	
Egy Szatmár megyei falu megpróbáltatásai	
Sályi és a sályiak a Rákóczi-szabadságharcban	147
GEBEI SÁNDOR	
A magyarországi evangélikusok küldöttei az „ágostai hitvallás” európai védnökénél, XII. Károly svéd királynál 1708–1709-ben	161
GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS	
Bolcsida urai	
Keltezetlen birtoktörténeti feljegyzés a 15. századi Bihar megyéből	175
GYULAI ÉVA	
„Bredzán lesz a quartely” – Aszalay Ferenc Ráday Pálnak küldött levele a lengyelországi emigrációban (Lemberg, 1711. július 3.)	203
HÁGÓ ATTILA NÁNDOR	
Adatok a nagykárolyi Szent Flórián-szobor történetéhez	211

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA	
Szuhányi Márton, a Károlyiak három generációjának hűséges embere	231
LACZLAVIK GYÖRGY	
Adalékok a Habsburg főhercegek (elsősorban Miksa főherceg) magyarországi tevékenységéhez a 16. század második felében	271
MISKEI ANTAL	
A Csepel-szigeti települések a török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc idején (1686–1711)	281
MOHÁCSI ENDRE	
A Károlyi család építkezése Baktán	299
MOLNÁR SÁNDOR	
Kovács Ágnes Vaján	319
NÉMETH PÉTER	
Ecsed vára és a korona	327
OROSZ ISTVÁN	
Királyi adó Debrecenben, 1849/50-ben	333
PAPP KLÁRA	
Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa a török földről való hazatérés után	345
PREPUK ANIKÓ	
Felekezeti politika vagy liberális adósságtörlesztés? Az 1892. évi recepció mozgalom megítélése a kormánypárti és az ellenzéki sajtóban	363
RESTÁS ATTILA	
„Ex utroque miles” – Zrínyi Miklós utolsó képének felirata?	381
SERES ISTVÁN	
A Csengerújfalusi O’sváth család szerepe a kuruc függetlenségi harcokban	399
TAKÁCS PÉTER	
Kölcsény és a csekei határ feldúlása	411
TÖRÖK PÉTER	
Vicék és kapitányok Néhány gondolat a szabolcsi hajdúvárosok Rákóczi-szabadságharc alatti közigazgatásáról	431
ZSOLDOS ILDIKÓ	
Károlyi István (1845–1907) érdekérvényesítésének színterei, különös tekintettel a Nemzeti Kaszinóra	441
Kovács Ágnes publikációinak jegyzéke	457

TABULA GRATULATORIA*

ALFÖLDI VILMA (Budapest)	FOGARASSY ZOLTÁN* (Debrecen)
ARANY KRISZTINA (Budapest)	GEBEI SÁNDOR* (Budakeszi–Eger)
AVAR ANTON (Budapest)	GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS* (Nyíregyháza)
BAKÓ ZSIGMOND (Budapest)	GYULAI ÉVA* (Miskolc)
BARA JÚLIA* (Budapest)	HÁGÓ ATTILA NÁNDOR* (Nagykároly)
BARANYAI NORBERT (Debrecen)	JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA (Debrecen)
BARÁTH JULIANNA* (Tápiószentmárton)	KALMÁR JÁNOS (Budapest–Eger)
IFJ. BARTA JÁNOS* (Debrecen)	KAVECSÁNSZKI MÁTÉ (Debrecen)
BENE JÁNOS* (Nyíregyháza)	KOCSÁNY PIROSKA (Debrecen)
BITSKEY ISTVÁN (Debrecen)	KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA* (Nyíregyháza)
CZIGÁNY ISTVÁN* (Budapest)	LACZLAVIK GYÖRGY* (Budapest)
DARABONT ZSUZSANNA (Budapest)	LOVAS ENIKŐ (Debrecen)
FAZAKAS GERGELY TAMÁS (Debrecen)	MÉSZÁROS KÁLMÁN* (Tápiószentmárton–Budapest)
FAZEKAS RÓZSA* (Nyíregyháza)	MIRU GYÖRGY (Debrecen)
FEHÉR GYÖRGY (Budapest)	MISKEI ANTAL* (Ráckeve–Eger)

* A kötet szerzőit csillaggal jelöltük.

MOHÁCSI ENDRE* (Nyíregyháza)	RÉVAY VALÉRIA (Nyíregyháza)
MOLNÁR SÁNDOR* (Vaja)	SCHMIDT ANIKÓ (Budapest)
MUZSNAY ÁRPÁD (Szatmárnémeti)	SERES ISTVÁN* (Békés)
NÉMETH PÉTER* (Nyíregyháza)	SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET (Debrecen)
NOVÁK VERONIKA (Vágsellye)	SZILÁGYI ADRIENN (Budapest)
OLÁH TAMÁS (Kisvárda–Sátoraljaújhely)	SZÓCS PÉTER LEVENTE (Szatmárnémeti)
OROSZ ISTVÁN* (Debrecen)	TAKÁCS PÉTER* (Nyíregyháza)
PAPP KLÁRA* (Debrecen)	TÖLL LÁSZLÓ (Budapest)
PREPUK ANIKÓ* (Debrecen)	TÖRÖK PÉTER* (Berettyóújfalu)
PÜSKI LEVENTE (Debrecen)	VELKEY FERENC (Debrecen)
RESTÁS ATTILA* (Ózd)	ZSOLDOS ILDIKÓ* (Nyíregyháza)

KÖSZÖNTŐ

A kötet címe idézet Barkóczy Krisztinának férjéhez, Károlyi Sándor grófhhoz, a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc egykori tábornokához 1720-ban intézett egyik leveléből. Méltó egy olyan munka élére, amelyet a 37 éven át – tehát életének most szinte pontosan a felében – a Debreceni (korábban Kossuth Lajosról elnevezett) Egyetem oktatójaként töltő ünnepelt tiszteletére állítottak össze.

Kovács Ágnes életútját, tudományos pályáját nem övezik látványos fordulatok. Életrajzát többnyire mindennapinak számító események töltik ki. A szabolcsi Balkányban született. Egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte, 1971-ben szerzett történelem–német szakos tanári diplomát, az egyetemen kapott állást, s munkája eredményeképpen rendre lépegethetett előre az egyetemi és a tudományos grádcsonkon. Egyetemi doktori dolgozatát 1976-ban, kandidátusi értekezését 1991-ben védte meg. 1992-ben kapott egyetemi docensi kinevezést, 2008-ban vonult nyugdíjba.

A formális pályarajz természetesen nem képes tükrözni azokat az eredményeket, amelyek Kovács Ágnest érdemessé tették arra, hogy munkája megbecsülését tanítványai köszöntő kötettel fejezzék ki. Hiszen az átlagosnak tűnő események, előrelépések mögött a szikár életrajzban nem tükröződő, az átlagosnál igényesebb, lelkiismeretes, kitartó munka, tanítványok nevelése, tudományos pályájuk megvalósítása rejtőzik. Amikor friss diplomájával az egyetem Középkori és Koraiújkori Magyar Történelmi Tanszékére került, a magyar történelem tág határok által ölelt, hosszú korszakát kellett oktatnia, a kezdetektől, azaz a magyar őstörténettől 1790-ig, II. József haláláig. Főkéllégiumokat és speciálkollégiumokat – kutatási időszakának megfelelően – a magyar történelem koraiújkori szakaszáról tartott, de szemináriumot az Árpád-kori történelemből is kellett vállalnia. Bekapcsolódott a levelező órák nem mindig sikerélménnyel kecsegtető tartásába, és mikor az 1990-es években a Történelmi Intézetben megindult a PhD-képzés, téma-, illetve alprogramvezetőként annak folyamatába is. Eredményes munkáját igazolja, hogy tanítványai közül többen szerepeltek sikerrel az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon, ill. kerültek be a Debreceni Egyetem tehetséggondozó programjába. Különböző bizottságok tagjaként, opponensként, lektorként bírálattal, ajánlással segítette a hallgatók és a kollégák szakmai fejlődését, előrejutását.

Kutatásait a Debreceni Egyetemen nagy hagyománnyal rendelkező agrártörténetből vett témákkal kezdte meg. Idősebb kollégái – közülük is leginkább Rác István és Orosz István – közvetíteni tudták számára az évtizedekkel korábban, Szabó István által megalapozott „iskola” módszereit, eredményeit. Az úrbéresség, a földesúri joghatóság és a mezővárosi autonómia alapján vizsgálta a csongrád–vásárhelyi uradalom történetét, ebből írta egyetemi doktori dolgozatát is. Az agrárnépeesség helyzetének tanulmányozása utóbb érdeklődését a nemesség története felé fordította, amelyen belül elsősorban a koraiújkori rendi társadalom csoportjait képviselő családokat, ill. azok nevezetesebb tagjait vizsgálta. Ezzel érkezett el a kutatásai és – talán szabad így mondani – életműve javát elfoglaló témához, illetve személyhez, Károlyi Sándorhoz.

Addigi munkásságát ismerve kapott megbízatást a Gondolat Kiadó Magyar História életrajzi sorozata Károlyi Sándorról szóló kötetének megírására. A feladat nem volt egyszerű, hiszen a megbízatás (és a könyv 1988-i megjelenése) még az 1990-es fordulat elé esett, amikor Károlyi Sándor megítélése még a történészek között is meglehetősen ellentmondásos volt. Az előző évtizedek sokszor elítélő, Károlyit árulónak bélyegző véleményei után kellett a politikus-főúr-hadvezérről a történész szakma által is elfogadott, méltányos, de mindenképpen igazságos megítélést megalapoznia. Szerencsére ebben segítséget kapott a korszak legjobb ismerőitől, a sorozat szerkesztőjétől, Heckenast Gusztávtól és a kötet lektorától, Bánkúti Imrétől, akikkel azután szoros szakmai kapcsolatot tudott kiépíteni. Bár a sorozat elsősorban ismeretterjesztő jellegűnek készült, Kovács Ágnes az addigi nyomtatott irodalom mellett alap kutatásokkal, gazdag levéltári anyag bevonásával indokolta Károlyi addig vitatott cselekedeteit, politikai fordulatait. Fáradhatatlan kitartással járt utána az addigi szakirodalomban elhanyagolt, vagy a források ellentmondásaiból, hiányosságaiából fakadó, a végeredmény számára akár periférikusnak is tekinthető problémáknak. Egyetlen példával illusztrálva: komoly gondot okozott neki, hogy nem találja a forrást Károlyi Sándor grófi címének elnyerésére.

A könyv megjelenését követő években sorra jelentek meg tanulmányai, számos konferencián, tudományos rendezvényen vett részt, előadásokat, referátumokat tartott. Publikációiban és előadásaiban az általa kutatott, többnyire addig kellőképpen fel nem használt forrásokra támaszkodott, közöttük is egyre inkább előtérbe került a Károlyi házaspár, férj és feleség egymással folytatott levelezése, amelynek könyvformában való megjelentetését méltán tekinthetjük élete fő művének. A házaspár negyedszázadnyi időt meghaladó – 1698-tól Barkóczy Krisztina 1724-ben bekövetkezett haláláig tartó – levelezése kétszer két kötetet igényelt, összesen több mint 1700 lapnyi terjedelemmel, nem csoda, ha Károlyi Sándor leveleinek egyidejűleg megjelent két kötete (1994), és Barkóczy Krisztina leveleinek második kötete (2017) között is közel negyedszázad telt el, ha a késlekedés nem is feltétlenül a szerkesztőn múlt.

Amikor erre az irdatlan erőfeszítést igénylő munkára vállalkozott, Kovács Ágnes jó szemmel fedezte fel, hogy a Károlyi házaspár levelezése milyen kiemelkedő, ugyanakkor ritka dokumentuma a benne foglalt negyedszázad történetének. Saját szavaival: ezek a levelek nemcsak az eseményeket jobban megvilágító politika-, gazdaság- vagy művelődéstörténeti források, hanem emberi, erkölcsi tanulságokkal is szolgálnak. Kellott ehhez persze a Rákóczi-szabadságharc kirobbanása előtt a kelet-magyarországi, tehát nem Habsburg-orientációjú – kis túlzással otthonülőnek nevezhető – arisztokraták életmódját folytató Károlyi csatlakozása a szabadságharchoz, hogy hadvezetői feladatai elvonják otthonától, s ettől fogva feleségével hosszabb időszakokban csak levelek útján tudjon kapcsolatot tartani. Ezek a levelek pedig nemcsak azt tanúsíthatják, hogy ketten mennyire meleg szívű, egymást szerető párt alkottak, akik leírt soraikban is vállalták őszinte érzéseiket, hanem azt is, hogy mindketten éles eszű, intelligens, racionális, környezetüket helyesen megítélő, problémálató emberek voltak. Barkóczy Krisztina abban a korban, amelyben még ritka a nők

családon túli szerepvállalása, vezette a gazdaságot, a háztartást, fősvényiségre hajló takarékoskodása mellett is tudott jótékonykodni, adományozni.

A kötetek bevezetői alapos rajzát adják Kovács Ágnes munkamódszerének, a munka során felmerült gondjainak, és rávilágítanak arra a kitarásra, lelkiismeretes-ségre, amely végül az impozáns kiadványok megjelentetéséhez vezetett. A két levelezés kiadása között ugyan a kutatást jelentős technikai előrehaladás is segítette, az aprólékos személyes munkát azonban ez nem helyettesíthette. Amikor Károlyi Sándor levelei kiadásának előkészítéséhez hozzáfogtak, még minden anyagot az eredetiről – vagy egy ugyancsak régi, de az eredetnél olvashatóbb másolatról – kellett kézzel leírni. Tanárnőnek sikerült tanítványait fellelkesíteni a másolásra, de a nem túl látványos munka néhányukat megfutamodásra készítette. Barkóczy Krisztina leveleinek kiadását már segítette a levéltári anyag időközben digitalizált változatának elkészülte. A második kötet megjelentetése egyébként az első projektje volt a 2017-ben megalakult Károlyi Kutatócsoportnak, amelynek Kovács Ágnes is alapító tagja lehetett.

A Barkóczy Krisztina leveleit tartalmazó munka második kötetének Kovács Ágnes az asszony férjéhez intézett egyik leveléből választott mottót: „Az Isten is azt segíti, aki iparkodik...”. Ünnepeztünk esetében ezt az iparkodást tehetség, kitarás és eredményes munkálkodás kísérte, amit könnyen elleplezhetett a szerény, rokonszenves magatartás. Pedig munkássága nemcsak a könyvtárak polcain találhat helyet. Péter Katalin – a 17. századi magyar történelem nem régiben elhunyt, kiváló művelője – egyszer egy beszélgetésben úgy nyilatkozott, hogy írhat az ember akármit, az újonnan felfedezett források, új elméletek, a történelem új értelmezése eredményeit idővel elhalványíthatják. De nem a forráskiadványokat, amelyek maradandóak, és az utódoknak is felhasználható segítséget nyújtanak. Kovács Ágnes levél-gyűjteményei pedig éppen ezt teszik.

Munkáját nem sok kitüntetéssel jutalmazták. 1987-ben Miniszteri Dicséretet, 2004-ben Pro Archivó Emléklapot kapott, igazi elismerést azonban a számos – az OTDK-versenyeket megrendező egyetemek által adományozott – Elismerő Oklevél jelenthette számára. És, reméljük, ezt jelenti a jelenlegi kötet is, amely 25 tanulmány-nyal tiszteleg előtte, főleg tanítványokéval, pálya- és kutatótársakéval, sőt az ünnepezt egykori tanáraiéval is.

Nyilván nemcsak a magam, de a többi szerző – és még sokan mások – nevében is kívánhatok Kovács Ágnesnek további eredményes munkát.

Debrecen, 2021. szeptember 30.

(Ifj.) Barta János
mint aki egykor tanította Kovács Tanárnőt

„EX UTROQUE MILES” – ZRÍNYI MIKLÓS UTOLSÓ KÉPÉNEK FELIRATA?

„Tanul és tapasztal, kezében könyv és kard váltakozik, azért rajzolta utolsó képén a művész úgy, hogy baljában könyvet, jobbában kardot tart, azon az oldalán sok kötettel teli polc, ezen mindenféle fegyver látható, eme jellemző mondással: *Ex utroque miles* – Mind a kettőben harcos.”¹ – Széchy Károly életrajzi monográfiája nyomán hagyományozódott napjainkra az a vélekedés, hogy Zrínyi Miklósról 1664-ben készült az a kép, amely nem maradt ugyan fenn (legalábbis nem ismert), de felirata volt a Julius Caesarra utaló szállóige: „*Ex utroque miles*”.

Ez a toposzként használt fordulat nem ismeretlen a kora újkori magyar irodalom- és művelődéstörténet kutatói előtt; jelenlétét Kecskeméti Gábor tekintette át,² s használatát Didacus Saavedra Fajardo (1584–1648) *Idea principis christiano-politici, centum symbolis expressa* című emblémáskönyvére vezette vissza, amit a szerző a magyar és cseh királlyá koronázott IV. Ferdinándnak ajánlott: Julius Caesar szobrát úgy alkotta meg a szobrász, hogy Caesar egy földgömbön áll, egyik kezében könyvet, másikban kardot tartva.³ A toposz öszövétségi párhuzamára utal Thomas Palmer angol nyelvű prédikációja.⁴

A szolás 1652-ben Hoffmann Pál pécsi püspöknek a vezekényi csatában elesett négy Esterházy fiú fölött elmondott halotti prédikációjában bukkan fel magyar környezetben: „a római birodalomnak fundálója, atyja, vitéz Julius császár jobb kezében egy karddal, bal kezében egy könyvvel, és fellyül ezekkel a szókkal: »*ex utroque Caesar*« íratta le magát, jelentvén, hogy őtet mind a kard, mind pedig a könyv emelte a császárságra.”⁵ A Zrínyi köréhez tartozó Vitnyédi István ugyancsak erre az emblémára hivatkozott 1657. október 17-én írott levelében.⁶ Kecskeméti

1 SZÉCHY 1902: V. 206–207.

2 KECSKEMÉTI 1994: 80.

3 „De Iulio Caesare memoriae proditum est: sic eum formari et fingi voluisse a statuariis: globo insitebat terrestri, atque una manu gladium, altera librum tenebat, hoc insuper adjecto lemstate: *Ex utroque Caesar*; ut significaret nimirum, tam eruditionem, quam arma ad acquirendum et conservandum imperium, magno sibi fuisse adjumento.” (Saavedra Fajardo 1649: 27); egy későbbi kiadásban a könyv (*librum*) helyett mérleg (*libram*) olvasható. (Saavedra Fajardo 1660: 38.)

4 „*Nebemias* builder may be the Souldiers Embleme: A sword in one hand, a trowel in the other, with *Caesars* motto inverted: *Ex utroque miles*. A Souldier must have both one hand to fight, another to worke. If there bee no use of the sword, he must make use of the trowel: He must get his living as by blood, so by sweat, as he is best accommodated, by the sweat either of body, or braine.” (PALMER 1635: 5–6.)

5 KECSKEMÉTI 1988: 140–141.

6 „Uram írási felől én is abban vagyok az opinióban, kibem komám, és valamint Juliusnak írtak az képvisők: *Ex utroque Caesar*, uram felől is azt mondhatnák, ha abban az üdőben volnánk, kibem azok voltak, de mivel ez mostani seculum az érdemteleneket szereti, azokat becsüli s remunerálja, neki is csak fohászzkodással köll elnyögni ily csúfos forgását az planetáknak, ha mással nem lehet, az mint megérdemlené, ugymint méltóságos hivataljával familiája méltóságát illustralni, legalább in oppressione hac actióival s munkáival.” (VITNYÉDY 1871: 121–122.)

végül – a Széchy által említett ábrázolásra utalva – azt írja, hogy „András karmelita Zrínyi Miklós fölött 1664-ben elmondott halotti beszéde szerint a horvát bánról is létezett egy hasonló kép, „*Ex utroque miles*” felirattal.⁷ A későbbiekben – további adatokkal pontosítva a toposz felhasználását – azt regisztrálta, hogy a pálos Kéry Jánosnak a Zrínyi temetésén elmondott latin orációjában is megvan az „*Ex utroque Caesar*” fordulat.⁸

Ugyanezekre a forrásokra hivatkozik Hausner Gábor is: „tudomásunk van egy olyan ábrázolásról, amely úgy örökítette meg, hogy jobb kezében könyvet, baljában kardot tart, mely utóbbi oldalon mindenféle fegyver volt látható, míg a másikon egy sok kötettel teljes könyvespolc »*Ex utroque miles*« jelmonddal.”⁹ Kecskeméti és Hausner egyaránt utal arra, hogy Zrínyi Miklós fiáról, Zrínyi Ádámról – feltehetően bécsi tanulmányai idején – készült az a színvonalas metszet, amelyen ugyancsak az ábrázolt könyveket és a hadi trófeákat kapcsolja össze az „*Arte et Marte*” felirat.¹⁰ (A két szerző valóban helyesen érzékeli, hogy ez az „*Ars et Mars*” szópár atyai örökségként jelenhet meg az ifjú Zrínyi Ádámnál, ugyanis a még 1663-ban kinyomtatott, Guttovieni József, a pozsonyi evangélikus magyar iskola tanára által írt, Zrínyi Miklóst köszöntő és neki – „*Martem et Artem a natura sua amanti*” – dedikált versgyűjtemény címlapján is ez a kifejezés áll.)¹¹

Az eddigiek alapján ezeknek az ismereteknek a végső forrása Andreas a Sancta Theresia sarutlan karmelita barát 1664. december 6-án a müncheni Szent Miklós templomban elmondott halotti prédikációja,¹² mely utóbb a szerző összegyűjtött beszédeit tartalmazó kötetben 1679-ben újra megjelent.¹³ E kötetek jól ismertek a magyar és német kutatás előtt.¹⁴ András testvér részletes információkkal rendelkezik Zrínyi haláláról; vélhetően „a szónok személyesen ismerte a költő hadvezért” és Bécsben élő nejét; leírja látogatását a csáktornyai várban, mely mély benyomást tett rá, s bemutatja azokat a töröktől zsákmányolt hadizászlókat, amelyeket – mint írja – „én négy hónappal ezelőtt magam kértem a mi győzhetetlen hősünktől.”¹⁵ Úgy tűnik, a müncheni gyászbeszéd is illeszkedik a tübingeni, londoni és bécsi gyászversgyűjtemények közé, melyekben „már valóban megragadható a Zrínyi körüli politikai kör hatékony fellépése”, valamint az özvegy Löbl Mária Zsófia reprezentációja is. A Bécsben dolgozó Rubens-tanítvány Jan Thomas festményét (1662/63), az ugyancsak Bécsben működő flamand Gerard Bouttatsnak az ennek

7 KECSKEMÉTI 1994: 80.

8 KÉRY 1989: 320; KECSKEMÉTI 1998: 201.

9 HAUSNER 2013: 13.

10 KECSKEMÉTI 1998: 201; HAUSNER 2007: 172; HAUSNER 2013: 14; CENNERNÉ 1997: 218 (F 2).

11 GUTTOVIENI 1663.

12 Andreas von S. THERESIA 1664.

13 Andreas von S. THERESIA 1679.

14 SALAMON 1886.; NEMESKÜRTY 1981.; KÜHLMANN 2009.

15 SALAMON 1886: 409, 416, 418.

nyomán készült metszetét (1664),¹⁶ valamint a már Zrínyi halálát követően a Franz Schweiger minorita szerzetes gyászversével együtt ismét megjelent Bouttats-metszetet Cennerné Wilhelmb Gizella írta le.¹⁷ G. Etényi Nóra azokat a Matthaeus Cosmerovius bécsi nyomdájában megjelent kisebb versgyűjteményeket ismerteti, amelyek Zrínyi Miklós halála alkalmából a családnak ajánlva, az özvegy kiadásában jelentek meg.¹⁸ Ingrid Halászová Zrínyi Miklósnak ugyanezt a három fenti portréját („*vera effigies*”) vizsgálja, amelyek – az *advivum* készült képmás, a címer és a hosszú felirat, illetve német nyelvű gyászvers segítségével – képesek megteremteni és fenntartani a hős szimbolikus halhatatlanságát és identitásának személyes hitelességét.¹⁹ A fenti írásokban megfogalmazott kutatási eredmények tanulságosak a most ismertetendő nyomtatvánnyal kapcsolatosan is.

Andreas a Sancta Theresia müncheni prédikációjának utalása ugyanis – bár szentbeszéde kinyomtatása előtt alighanem megismerte a fenti kiadványokat – nem ezekre az ábrázolásokra vonatkozik. Egyrészt a fenti kiadványok nem tartalmazzák ennek a képnek a feliratát, amit a karmelita barát is idéz, s amely chronostichonként kiadja Zrínyi halálának az évét. A felirat, mely megtalálható mindkét müncheni kiadványban, így szól:

stUDet MartI NICoLaUs a zrInIo.
Ex utroque miles

Másrészt azért sem helyes ezeket a szavakat arra vonatkoztatni, hogy Zrínyiről egy valóságos (arc)kép készült a fenti ábrázolással, mert azt nem festő vagy rézmetsző készítette, hanem egy költő: „Azért nem régiben egy leleményes költő ugyanezen grófot úgy rajzolta le, hogy jobb kezében könyvet, baljában kardot tart, mely utóbbi oldalon mindenféle fegyver látható, valamint a másik oldalon egy sok kötettel teljes könyves polc, hol egy jelmondat értésünkre adja, hogy mindkettőben tapasztalt és tanult katona.”²⁰

Az a kiadvány, amiből a karmelita barát mind a képet, mind a feliratot vette, Moró Ignác István pozsonyi kanonok *Bustum Lamentabile* című munkája, mely 1664-ben Matthaeus Cosmerovius nyomdájában jelent meg Bécsben, s ezidáig ismeretlen maradt a korszakkutatás előtt.

A Moró család – bár a Királyi Könyvekben ennek nincs nyoma²¹ – II. Ferdinánd királytól 1627. január 8-án kapott címereslevelet. A nemességszerző Moró alias Horváth Ferenc, a Magyar Kamara könyvelője volt, feleségével: Leölkes Ilonával,

16 „Thomas képe nyomán Gerhard Bouttats nagyméretű rézmetszetet készített, alul a költő jelmondatával és címeit felsoroló hosszú felirattal. Zrínyi címerét az aranygyapjas rend láncá keresztezi.” TŰSKÉS 2007: 231.

17 CENNERNÉ 1997: 134–135 (D 76, D 77, D 77a)

18 G. ETÉNYI 2017: 257; G. ETÉNYI 2016: 328.

19 HALÁSZOVÁ 2018: 77–78.

20 SALAMON 1886: 415–416.

21 ILLÉSY–PETTKÓ 1895.

testvéreivel: Jánossal és Katalinnal, valamint fiaival: Ignáccal és Jánossal együtt szerepel az adománylevélben. Ismert a címer leírása is: vörös mezőben, zöld hármashalmon aranyoroszlán, jobbában levágott török főt tart, sisakdísz: jobbra fordult, jobbában három aranykalászt tartó, széttárt szárnyú griff.²² Moró családi címerüket az alkalmi nyomtatvány utolsó lapján örökíttette meg. A címernyerő Moró Ferenc személye sokáig követhető a kamarai iratanyagban: 1625. március 18-án nyer felvételt számvevőségi írnokként, majd 1629-től pozsonyszentjánosi helyettes, 1635-től tényleges harmincados tisztséget tölt be, 1665-től a lévárdi fiókharmincadot is ellátja.²³ Moró Ferenc fia, Ignác István valamikor 1623-ban született.

1. kép: A Moró család címere a kötet utolsó lapján

Moró Ignác személyét a 19. századi bio-bibliográfiák is nyilvántartják, bár adataink leginkább Agnelli György Imre (1690 körül – 1756) kéziratban maradt munkájára (*Album seminarii S. Stephani Regis Hungariae ab anno Domini 1683.*) támaszkodnak, mely a nagyszombati papnövendékek névsorát adja, rendszerint befutott pályájuk leírásával együtt. Ennek 4. oldalán olvasható Moróról, hogy jeles költő volt, versei nyomtatásban is napvilágot láttak, amivel elismerést vívott ki („*Poeta insignis. Applausus plures versibus in lucem e prelo dedūt.*”)²⁴ Moró életrajzi adatainak forrásait az RMSz összegzi:²⁵ Bécsben tanult,²⁶ 1637-ben a nagyszombati egyetem első

22 PONGRÁCZ 2008: 162.

23 FALLENBÜCHL 2002: 204.

24 ZELLIGER 1893: 341; KOLLÁNYI 1900: 350; SZINNYEI 1903: IX. 309.

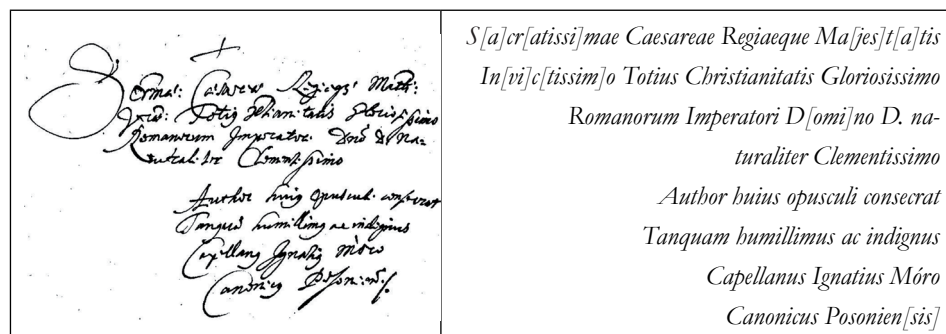
25 WIX 2008: 556.

26 FAZEKAS 2003: 169; KISSNÉ BOGNÁR 2004: 1167.

baccalaureatusi avatására kiadott nyomtatványban szerepel.²⁷ A Szent Istvánról elnevezett szemináriumban 1642-ben tette le az esküt.²⁸

1646-tól lévő plébánosként – bizonyára a kamarai alkalmazásban álló harmincados apja közbenjárása – a Magyar Kamara 1654. január 18-án mint esztergomi kanonokságra vagy más előkelő javadalom betöltésére érdemest ajánlja Lippay György prímás kegyeibe.²⁹ Moró 1658-ban bejutott a pozsonyi társaskáptalanba, Rimely azt jegyzi meg róla, hogy „*fata et censuras subiit*”.³⁰ Később – ugyancsak kamarai támogatással – a pécsi prépostságra pályázott; 1664 februárjában a magyar kancellár segítségét kérte a Méhes Pál halálával megürült pécsi prépostság elnyeréséhez.³¹ 1668-ban elnyerte a Hódoltságban fekvő bátai apátságot, az apáti méltóságot 1676-ig viselte.³² Költői munkásságáról azonban – Agnelli híradásán túl – eddig nem bukkant fel adat.

Moró Ignác verseskötetét magának az uralkodónak, I. Lipót német-római császárnak és magyar királynak ajánlotta:

2. kép: Moró Ignác ajánlása a kötet előzéklapján I. Lipótnak

A kötet – amint a kolofón megadja – az 1664. május 11-ei dátumhoz kapcsolódóan – a pozsonyi Szent Márton-székesegyház dedikációjának ünnepnapján – jelent meg Bécsben, Matthaeus Cosmerovius udvari tipográfusnál. Cosmerovius magyarországi megrendelői elsősorban a nyugat-dunántúli főurak és a körükbe tartozó értelmiségiek voltak; az Esterházyak, Nádasdyak, Batthyányak családjához kapcsolódó kiadványok mellett nála jelent meg 1651-ben Zrínyi Miklós kötete, az *Adriai tengernek Syrenaia* is, de Zrínyi köréhez tartozott Ráttkay György és Pethő Gergely is, akiknek egy-egy művét szintén ebben a bécsi műhelyben nyomtatták.³³ Így nem véletlen,

27 HELTAI 2000: 84. (RMNy III. 1694.)

28 SZINNYEI 1903: IX. 309.

29 GALLA 2015: 161.

30 RIMELY 1880: 271.

31 GALLA 2015: 161–162.

32 Bátai apátsági birtokokkal kapcsolatos levelezésének kiadása: MOLNÁR 2008: 121–123, 126–133.

33 VISKOLCZ 2008: 13–14.

hogy Zrínyi halála után a halálát sirató gyászverseket is Cosmerovius adta ki.³⁴

A politikus, katona és költő-író Zrínyi életében³⁵ az igen mozgalmasnak tekinthető 1663–64-es esztendőkhöz köthető a most felfedezett kiadvány is, melynek címe utal a nem mindennapi időkre: „Az elcsüggedt magyar nép siralmas koporsója, amire dőlve zokog és a halotti siratást végzi a fiait megsirató Niobé, Hungaria”. A kötet megjelenését kísérő körülmények megértéséhez fel kell idézni a legfontosabb eseményeket. 1663. április 12-én ugyanis Köprülü Ahmed nagyvezír elindult Drinápolyból Magyarország ellen, s június végére már Budára ért. Érsekújvár augusztusban megkezdett ostroma szeptember 26-án a vár megadásával zárult, s a török gazdaságilag és stratégiailag értékes területeket foglalt el, majd – Apafi fejedelem által – hódolásra szólította fel a magyar vármegyéket, miközben a török és tatár csapatok már cseh, morva és sziléziai területeket pusztítanak, s emberek százait hajtják fogságba.³⁶

Ezzel párhuzamosan erősödnek szerte Európában a török terjeszkedés megállítására, az európai hatalmának megtörésére irányuló tervek, akciók. 1663 tavaszán a Regensburgban ülésező birodalmi fejedelmi gyűlés – széles összefogással – már a török invázió feltartóztatására, egy támadó háború beindítására készül.³⁷

A hazai rendi politizálásban Wesselényi Ferenc nádor és Nádasdy Ferenc országbíró mellett az ország harmadik legfontosabb tisztségét betöltő Zrínyi Miklós horvát bán szerepét régóta meghatározónak tartja a szakirodalom, akinek az udvarban és a rendi fórumokon olyan támogatója, sőt csodálója akadt, mint Lippay György esztergomi érsek.³⁸ Ahogyan Tusor Péter meggyőzően bizonyítja: elsősorban a primás udvari érdekérvényesítő befolyásának köszönhető, hogy Zrínyi a dunántúli magyar felkelő csapatok főparancsnokságát elnyerte. „Azaz az oszmánok elleni hatékony ellenlépések nemcsak a horvát bán környezetében, hanem a magyar egyházi rendi vezetés legmagasabb szintjein is megfogalmazódtak.”³⁹ Fontos ugyanakkor azt is hangsúlyozni, hogy Zrínyinek ez a tisztsége „csupán a dunántúli központi táborba összesereglett magyar csapatok főkapitányságát jelentette, amelyet Zrínyi a nádor országos kapitányi hatáskörével láthatott el.”⁴⁰ Ez a tisztség jelenik meg a vizsgált alkalmi nyomtatvány első oldalain is („*totius Gentis Hungaricae ac Regni Apostolici Militiae Dux*”). E tisztségének viselése 1663 decemberében akkor ért véget, amikor Wesselényi nádor és Nádasdy országbíró abban egyeztek meg, hogy a téli hadjárat idején a Mura vidékén harcoló Zrínyi helyett Nádasdy töltse be a tisztséget.

Az 1663 végén I. Lipót császár elnökletével megnyíló regensburgi birodalmi gyűlésen – bár Porcia herceg, a Titkos Tanács elnöke a defenzív háború mellett érvelt, s a törökkel kötött béke fenntartására törekedett – János Fülöp mainzi választó mindent

34 Uo. 24; G. ETÉNYI 2016: 328.

35 PÁLFFY 2017: 23.

36 R. VÁRKONYI 1994: 103; R. VÁRKONYI 2010: 237; G. ETÉNYI 2016: 302, 310.

37 R. VÁRKONYI 2010: 213.

38 TUSOR 2015: 221.

39 Uo. 228.

40 PÁLFFY 2016: 28.

elkövetett a török elleni offenzív háború sikerének érdekében. Közben Zrínyi 1664 januárjában elindította téli hadjáratát, s több mint 200 kilométer mélyen nyomulva a hódoltsági területekre a Rajnai Szövetség csapatait irányító Hohenlohe gróffal, jelentős török várakat foglaltak el, s február 2-án felégették a török utánpótlásban kulcsfontosságú eszéki hidat.⁴¹ A katonai sikerek hatására a regensburgi gyűlés megszavazta a császár által a török háború folytatásához kért katonai segítséget. 1664. február 12-én (vagy azt megelőzően) Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc is megérkezett a téli hadjárat sikerének a hírével és propagandaanyagával Regensburgba.⁴² Talán az eltérő stratégiai elképzelések közötti ellentétet jeleníti meg a Zrínyi család címerének az értelmezése, melyben a sárkány jelképezi a támadó (defenzív), míg a kőből rakott torony a védekező (offenzív) magatartást.⁴³ (3. kép)

Mindezek ellenére – bár a mainzi érsek Zrínyi Miklósban látta az ideális jelöltet – nem sikerült az egyesített császári és birodalmi csapatok közös parancsnokát kijelölni, így végül a közös főparancsnokság tervét elejtették. Zrínyi csupán a horvát és magyar katonaság vezetésére kapott a császártól megbízást.⁴⁴

A nagy reményekre jogosító európai összefogás azonban nem hozta a várt sikereket a keresztény seregek számára. A császári hadvezetés késlekedve járult hozzá ahhoz, hogy csapatai – a horvát, magyar és stájer végvidéki katonaság és a jelenlévő birodalmi segélyhadak részvételével – megkezdjék Kanizsa ostromát 1664. április 28-án. Az elhúzóódó ostrom, az ellátási nehézségek és az újjáépített eszéki hídon át érkező török felmentő sereg hírére a keresztény csapatok június 1-jén feladták az ostromot, majd Montecuccoli császári fővezér Zrínyi-Újvár feladása mellett döntött június 30-án, s a török felrobbantotta a várat.⁴⁵

Július közepétől Zrínyi Bécsben tartózkodott, hogy önálló hadtestet kaphasson, ezt megelőzően azonban Lippay érsek már egy hónapja azon fáradozott, hogy „bán uram dolgát eligazítsák” Bécsben.⁴⁶ Így bár a téli hadjárat nem hozott teljes sikert Zrínyi számára, hiszen a törökök képesek voltak az eszéki híd újjáépítésére és Kanizsa várának felmentésére, majd Zrínyi-Újvár lerombolására, Zrínyit egész Európa ünnepelte, s a spanyol király a legnagyobb presztízzsel járó Aranygyapjas Rendet adományozta neki, amit a madridi udvarból 1664. április 20-án kelt levélben tudattak Zrínyivel, majd a június 24-i uralkodói döntést követően kezdődhetett meg az új tag felvételi szertartásának az előkészítése.⁴⁷ Az ismertetett kiadvány azonban Zrínyi címei közt ezt az elismerést még nem tünteti föl:

41 G. ETÉNYI 2016: 310.

42 R. VÁRKONYI 2010: 249; G. ETÉNYI 2012: 133.

43 E címerkép érdekessége, hogy nem tartalmazza a Zrínyiek ősi jelképét, a vörösmezőben a kettős fekete szárnyat; a kőből rakott torony eredetileg az Ernusztok jelképe volt, s I. Ferdinánd 1554. ápr. 15-én kelt oklevelében engedélyezte használatát a Zrínyiek számára, a sárkány (*draco*) viszont a sisakdíszről került a címerpajzsba. BARABÁS 1899: II. 317–318; VARGA 2016: 39, 158–159.

44 R. VÁRKONYI 2010: 303; G. ETÉNYI 2016: 318.

45 R. VÁRKONYI 2010: 307; KELENIK 2016: 154.

46 TUSOR 2015: 232.

47 MARTI 2014: 17–18.

3. kép: A Zrínyi család címere

Excellentissimus ac Ill[ustrissim]us Comes ac D[omi]nus D. Nicolaus Perpetuus à
 ZRINIO, Regnor[um] Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae BANUS, Confinium
 eiusdem Regni Slavoniae Colopianorum Supremus, necnon Praesidii Legrat
 totiusque Insulae Muraköz Haereditarius Capitaneus, Comitatum Saladioru[m] et
 Simigyen[sis]
 Supremus Comes, Sacrae Caesar[um] Majest[atis] Consiliarius, Intimus Camerarius et
 Agazonum
 Regalium per Ungariam Magister, nec non totius Gentis Hungaricae
 ac Regni Apostolici Militiae Dux.

33. 4. 21.

I
B U S T U M
L A M E N T A B I L E
A F F L I C T Æ G E N T I S H U N G A R I C Æ,
C U I

Innixa gemens Niobe Hungaria plorans filios suos,

Lessum celebrat Mortualem,

Verum sub Auspicijs Secundissimis, Signisq; Victoriosissimis

EXCELLENTISS: AC ILLUSTRISS: COMITIS AC DOMINI,

D. N I C O L A I
P E R P E T U I A Z R I N I O,
R E G N O R U M D A L M A T I Æ, C R O A T I Æ,
E T S C L A V O N I Æ B A N I, &c. &c.
I N V I C T I S S I M I B E L L O R U M A C H I L L I S,
H E R O I S M A G N A N I M I, A T L A N T I S F O R T I S S I M I,
T o c i u s q; G e n t i s H u n g a r i c Æ, a c R e g n i A p o s t o l i c i M i l i t i Æ D V C I S
S p e r a t s e r e s p i r a t u r a m, r e d i v i v a m q;.

C U I

Ex lugubri Heliconiadum Athenæo Apolline collamentante ejusdem Gentis afflictæ Sobole, Rñdo, Nobili I G N A T I O S T E P H A N O M O R O, Venerabilis Capituli Pofonienfis Canonico, nec non ejusdem Ecclesiæ Cathedralis sub Titulo S. Martini Episc. & Confess: Cæremoniarum Magistro, Virtutum suarum Heroicarum adumbrata Lemniscis Insignia, ac Emblematum inauguralium Symbolis implexa Decorum Trophæa, Honoris ac Venerationis ergo, inq;

Tesseram obligatissimi animi perpetuam.

DEFERT DICATQUE

Tamquam

DVCI strenVo & MILITI,

Erà Christianâ Millefimâ Sexcentessimâ Quartâ supra Sexagesimam, Mensè Majo, ipsâ die solenni Dedicacionis Ecclesiæ sub Titulo S. Martini Pofonienfis, undecimâ.

Vicennæ Austriæ, Typis Matthæi Cosmerovij, S. C. M. Aulæ Typographi.

4. kép: A kötet címlapja

Zrínyi már ifjan, 1628-ban megkapta a királyi lovászmesteri (*agazonum regalium magister*) címet; 1637 végétől III. Ferdinánd király kamarása, 1640 tavaszától légrádi és muraközi örökös kapitány. 1647 végén elnyeri a horvát báni méltóságot, amit apja is betöltött, s így egyszersemind a Magyar Királyság legfőbb közjogi méltóságainak sorába emelkedik. Mindezekhez csatlakozik majd 1659 decemberében a titkos tanácsosi (*intimus consiliarius*) cím, amely az uralkodó közvetlen környezetében való jelenlétet, a Titkos Tanács ülésein való részvétel jogát jelentette. Ezek mellé járul még Szlavónia Kulpa határőrvidékének főkapitányi, valamint Zala és Somogy vármegyék főispáni

tisztsége, és a már említett főparancsnoki címe.⁴⁸ Zrínyi saját magát „*totius Nationis Hungaricae dux*”-nak címezte,⁴⁹ Esterházy Pál szerint pedig „*supremus exercitus Hungarici generalis*”-nak választották Zrínyit.⁵⁰ Ez utóbbi a hazai szakirodalomban félreértésekre is adott már lehetőséget;⁵¹ különlegessége azonban, hogy – bár több változatban is ismert – Zrínyi környezetében is felbukkan 1664-ben is, amikor Zrínyi már megvált a felkelő csapatok parancsnokságától. Vizsgált kiadványunkban talán a nemzetközi hírnév fenntartása szempontjából fontos, s a nemzetközi keresztény csapatok fővezérének várományosaként hivatkozhatott rá. Egy datálatlan, de 1664-re keltezhető nyomtatványban, mely az augsburgi Johann Georg Bodenehr nyomdájában jelent meg, *Dux Exercitus Hungarici Contra Turcos Generalissimus*-nak nevezik.⁵²

G. Etényi Nóra tárta fel, hogy az 1663–64-ben megjelent német nyelvű és magyar tárgyú röplapok és hírlevelek közül több Zrínyi Miklós személyét és tevékenységét állította a középpontjába; 1663-ban ezek egynegyede foglalkozott Zrínyi katonai és politikai szerepével, de a hetilapok mellékleteként megjelent nyomtatott hírlevelek esetében még magasabb az arány. Megállapítása szerint „1664-re megháromszorozódott a magyar vonatkozású német röplapok száma. 1664-ben 180 politikai tartalmú német röplap jelent meg, mely a tematikai sokszínűség ellenére is, 90%-ban közvetlenül vagy közvetve a magyarországi török háború kérdését jelenítette meg. Az 1664-ben kiadott német röplapok 60%-a Zrínyi Miklós hadi tetteivel foglalkozott.”⁵³ A birodalmi gyűlésen különösen 1664 májusáig, amíg a császár és a választófejedelmek személyesen jelen voltak, különösen éles volt a nyomtatványokkal is zajló reprezentációs küzdelem.⁵⁴

E nyomtatványok közé illeszkedett Moró Ignác István alkalmi verseket tartalmazó kötete is, mely 1664 tavaszán minden bizonnyal Zrínyi tudtával és érdekében hagyta el a nyomdát, minősége azonban meghaladja a gyakran egyleveles német nyelvű kiadványokét. Moró ugyanis emblémáskönyvben jelentette meg verseit, amint erre a kötet címlapja is utal: Zrínyi „hősies erényeinek lemmákban előadott jelvényeit és a dicséreteknek a kinevezésre készített emblémák szimbólumaival átszőtt győzedelmi jeleit” (*Virtutum suarum Heroicarum adumbrata Lemniscis Insignia, ac Emblematum inauguralium Symbolis implexa Decorum trophaea*) tartalmazza a kötet.

„Az *emblem*a három részből áll – határozza meg a fogalmat a kortárs cseh jezsuita Bohuslav Balbin (1621–1688) – a kép vagy ábrázolás, aztán a *lemma* vagyis a felirat, s végül az *epigramma*, ami a témát egészen kifejti.” Az András karmelita által is leírt kép alatt a felirat magyar fordításban: „*Marshoz igyekeznek Zrínyi Miklós*”, s ezt követi a magyarra hatásosan alig visszadható „*Ex utroque miles*” jelmondat. (5. kép)

48 KOVÁCS 1979: 171; PÁLFFY 2007: 52–53; BENE 2016: 36.

49 Tarczy János győri alispánhoz 1663. okt. 16-án: ZRÍNYI 1958: II. 334, 564.

50 ESTERHÁZY 1989: 131, 228.

51 PÁLFFY 2016: 17–18.

52 BODENEHR 1664 k.; CENNERNÉ 1997: 128 (D 59).

53 G. ETÉNYI 2016: 306.

54 G. ETÉNYI 2016: 316.

Chronographicum.

stVDet MartI nICoLaVs à zrInIo.

Ex utroq; Miles.

Sæpe licet Mavors hostiles sternat acervos,
Attamen ancipiti mucro cruore madet.
Quæ causâ est? Quia Directrix sapientia bello
Exulat, ac rigido Marte, Minerva silet.
Hæc duo nocte simul sociali fœdere, tandem
Pugna suum finem dum jacet hostis habet.
Ergo animum studijs, & nervos imbue bellis
Quisquis es, hinc Miles sic generosus eris

C 2

Hæc

5. kép: A 10. számú emblema (Mind az öt kép forrása az Osztrák Nemzeti Könyvtár honlapja: https://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ169053606 (2021. 07.30).)

Az epigramma a változékony hadiszerencse felidézésével kezdődik: Bár Mars gyakran halomra öli az ellenséget, a győzelem mégis kétséges. Miért van ez így? Mert a háború elűzi a bölcsesség úrnőjét, s Minerva elhallgat a háborúban. A mitológiai történet után következik a személyes tanítás: Neked a híres példád a hős Zrínyi legyen, s így egyszerre leszel vitéz és tudományra törő!

A kötet szerencsés megtalálása egy irodalmi legendát oszlat el: Zrínyi Miklósról nem készült a halála évében olyan arcmás, amelynek felirata a Julius Caesarra utaló mondás lenne. A kötet címlapja Zrínyit „legyőzhetetlen Achilles”-nek és „a legerősebb Atlasz”-nak nevezi, mint a tiszteletére kiadott számtalan írás. Moró Ignác pozsonyi kanonok emblémáskönyve azonban önmagában is különleges érték: metszetei, azok feliratai és az alájuk írt latin versek részét képezik a Zrínyi körül teremtett propagandának, melynek teljesebb feltárása további kutatásokat igényel.

Források és irodalom

Forráskiadványok

ANDREAS VON S. THERESIA 1664.

ANDREAS VON SANCTA THERESIA: *Niedergelegte Christliche Tapferkeit*. Bey Lucas Straub Buchtruckern, München, 1664. (VD17 12:125190B)

ANDREAS VON S. THERESIA 1679.

ANDREAS VON SANCTA THERESIA: *Tugendriechender Blumen-Büschel*. Durch Johann Jäcklin, München, 1679. (VD17 23:298794C)

BALBIN 1687.

BALBIN, Bohuslav: *Verisimilia humaniorum disciplinarum*. Typis Krügerianis, Lipsiae, 1687. (VD17 14:019281V)

BARABÁS 1899.

BARABÁS Samu (kiad.): *Zrínyi Miklós: A szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok*. II. MTA, Bp., 1899. (MHH. Okmánytárak).

BODENEHR 1664.

BODENEHR, Johann Georg: *Nicolaus Comes Serini, Dux Exercitus Hungarici Contra Turcos Generalissimus etc*: Diß ist Herr Graf Serin, der weitberümbte Rächter, der grosen Türcken Macht! Nechst Gott bewehrte Schwächer. [Augsburg], 1664k. (VD17 12:700523L)

ESTERHÁZY 1989.

ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*. S. a. r., ford., jegyz. és tan. IVÁNYI Emma, bev., szerk., jegyz. HAUSNER Gábor. Zrínyi Kiadó, Bp., 1989.

SAAVEDRA FAJARDO 1649.

SAAVEDRA FAJARDO, Didacus: *Idea principis christiano-politici, centum symbolis expressa*. Excudebat Joannes Mommartius, Bruxellae, 1649.

SAAVEDRA FAJARDO 1660.

SAAVEDRA FAJARDO, Didacus: *Idea principis christiano-politici, CI symbolis expressa*. Apud Fridericum Leonardum, Parisiis, 1660.

GUTTOVIENI 1663.

GUTTOVIENI, Josephus: *Carmen Acrostichum*. Apud Susannam Rickesin, Viennae, 1663. (RMK III. 2196)

KECSKEMÉTI 1988.

Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból. Kiad. és jegyz. KECSKEMÉTI Gábor, bev. KECSKEMÉTI Gábor – NOVÁKY Hajnalka. MTA Irodalomtudományi Intézet, Bp., 1988.

KÉRY 1989.

KÉRY János: Kéry János Gyászbeszéde Zrínyi Miklós temetésén, 1664. december 21-én. Ford. BORIÁN Gellért. In: *Zrínyi-dolgozatok*, VI. Szerk. KOVÁCS Sándor Iván. ELTE, Bp., 1989. 293–325.

PALMER 1635.

PALMER, Thomas: *Bristolls Military Garden*. A Sermon preached unto the Worthy Company of Practisers. Imprinted by Felix Kyngston, London, 1635.

VITNYÉDY 1871.

VITNYÉDY István: Vitnyédy István levelei 1652–1664: Adalékul a XVII. század politikai és erkölcstörténetéhez. Közli: FABÓ András. *Magyar Történelmi Tár*, 15. (1871) 1–272.

ZRÍNYI 1958.

ZRÍNYI Miklós: *Összes művei*. II. *Levelek*. Kiad. CSAPODI Csaba – KLANICZAY Tibor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1958.

Irodalom

BENE 2016.

BENE Sándor: Zrínyi Miklós élete. In: *Zrínyi-album*. Szerk. HAUSNER Gábor. Zrínyi Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp., 2016. 27–56.

CENNERNÉ 1997.

CENNERNÉ Wilhelmb Gizella: *A Zrínyi család ikonográfiája*. Balassi Kiadó, Bp., 1997.

G. ETÉNYI 2012.

G. ETÉNYI Nóra: Reprezentáció Regensburgban 1664-ben. In: *A történettudomány szolgálatában: A 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk. BARÁTH Magdolna – MOLNÁR Antal. MOL – Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Bp.–Győr, 2012. 133–148.

G. ETÉNYI 2016.

G. ETÉNYI Nóra: Zrínyi Miklós a Német-római Birodalom nyilvánosságában. In: *Zrínyi-album*. Szerk. HAUSNER Gábor. Zrínyi Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp., 2016. 282–337.

G. ETÉNYI 2017.

G. ETÉNYI Nóra: Hírnév és politika: A hadvezér és államférfi Zrínyi Miklós híre a Német-római Birodalomban. In: *Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Szerk. BENE Sándor – FODOR Pál – HAUSNER Gábor – PADÁNYI József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2017. 241–260.

FALLENBÜCHL 2002.

FALLENBÜCHL Zoltán: *Allami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon: Adattár*. Országos Széchényi Könyvtár – Osiris Kiadó, Bp., 2002.

FAZEKAS 2003.

FAZEKAS István: *A Bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918*. ELTE, Bp., 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 8.)

GALLA 2015.

GALLA Ferenc: *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*. S. a. r. FAZEKAS István. MTA – PPKE Lendület Egyháztörténeti Kutatócsoport, Bp.–Róma, 2015.

HALÁSZOVÁ 2018.

HALÁSZOVÁ, Ingrid: „VERA EFFIGIES” ... (?) The Limits of Truth in the Early Modern Portrait. *Czech and Slovak Journal of Humanities. Historia artium*, 8. (2018) 3. 59–85.

HAUSNER 2007.

HAUSNER Gábor: Zrínyi Ádám. In: *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében*. Szerk. BENE Sándor – HAUSNER Gábor. Zrínyi Kiadó, Bp., 2007. 165–180.

HAUSNER 2013.

HAUSNER Gábor: *Más könyvet olvas: Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Argumentum Kiadó, Bp., 2013. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára)

RMNY III.

Régi magyarországi nyomtatványok, III, 1636–1655. Szerk. HELTAI János. Akadémiai, Bp., 2000. (RMNy)

ILLÉSY–PETTKÓ 1895.

ILLÉSY János – PETTKÓ Béla: *A Királyi Könyvek: Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czímer, előnév és honosság adományozásoknak*. Bp., 1895.

KECSKEMÉTI 1994.

KECSKEMÉTI Gábor: Toposzok és exemplumok a história hasznairól a 17. században. *Studia Litteraria* XXXII. (1994) 73–89.

KECSKEMÉTI 1998.

KECSKEMÉTI Gábor: *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*. Universitas Könyvkiadó, Bp., 1998. (Historia Litteraria, 5.)

KELENIK 2016.

KELENIK József: A keresztény világ bajnoka. In: *Zrínyi-album*. Szerk. HAUSNER Gábor. Zrínyi Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp., 2016. 108–172.

KISSNÉ 2004.

KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*. ELTE, Bp., 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 13.)

KOLLÁNYI 1900.

KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergomi Főszékesegyházi Káptalan, Esztergom, 1900.

KOVÁCS 1979.

KOVÁCS Sándor Iván: *Zrínyi-tanulmányok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979.

KÜHLMANN 2009.

KÜHLMANN, Wilhelm: Der Jägertod des Türkenhelden: Zu einer Münchener Gedenkpredigt und zu den frühen deutschen Memorialschriften auf Nikolaus Zrínyi (gest. 1664). In: *Militia et Litterae: Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. Hg. KÜHLMANN, Wilhelm – TÜSKÉS, Gábor – BENE, Sándor. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 2009. 198–224.

MARTÍ 2014.

MARTÍ Tibor: A téli hadjárat kimagasló elismerése: az Aranygyapjas Rend. *Irodalmi Magazin*, 4. (2014) 17–18.

MOLNÁR 2008.

MOLNÁR Antal: *A bátai apátság és népei a török korban*. METEM, Bp., 2008. (METEM könyvek, 56.)

NEMESKÜRTY 1983.

NEMESKÜRTY Harriet: Egy Zrínyi-gyászbeszéd két különböző kiadásáról. *Magyar Könyvszemle*, 99. (1983) 1. 49–57.

PÁLFFY 2007.

PÁLFFY Géza: Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átívelő kapcsolatai. In: *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében*. Szerk. BENE Sándor – HAUSNER Gábor. Zrínyi Kiadó, Bp., 2007. 39–65.

PÁLFFY 2016.

PÁLFFY Géza: *Zrínyi Miklós nagy napja. Az 1663–1664. évi török háború egyik meghatározó eseménye: a vati hadimustra 1663. szeptember 17-én*. MTA BTK TTI – Jókai Mór Városi Könyvtár, Bp.–Pápa, 2016.

PÁLFFY 2017.

PÁLFFY Géza: Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitási és identitási. In: *Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Szerk. BENE Sándor – FODOR Pál – HAUSNER Gábor – PADÁNYI József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2017. 15–26.

PONGRÁCZ 2008.

PONGRÁCZ, Denis: *Pozsony vármegye nemes családjai*. Méry Ratio Kiadó, Somorja, 2008.

RIMELY 1880.

RIMELY, Carolus: *Capitulum insignis Ecclesiae collegiatae Posoniensis ad S. Martinum ep. olim SS. Salvatorem*. Typis Caroly Angermayer, Posonii, 1880.

SALAMON 1886.

SALAMON Ferenc: Halotti beszéd gróf Zrínyi Miklós fölött 1664-ben. *Budapesti Szemle*, 47. k. (1886) 117. 404–422.

SZÉCHY 1902.

SZÉCHY Károly: *Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1902. (Magyar történelmi életrajzok)

SZINNYEI 1903.

SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. IX, Hornyánszky, Bp., 1903.

TUSOR 2015.

TUSOR Péter: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664). *Történelmi Szemle*, 57. (2015) 2. 219–249.

TÜSKÉS 2007.

TÜSKÉS Gábor: A szigetvári és a költő Zrínyi Miklós képi ábrázolásai. In: *A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében*. Szerk. BENE Sándor – HAUSNER Gábor. Zrínyi Kiadó, Bp., 2007. 219–268.

R. VÁRKONYI 1994.

R. VÁRKONYI Ágnes: Zrínyi szövetséglevele. In: *Europica varietas – Hungarica varietas*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 91–121.

R. VÁRKONYI 2010.

R. VÁRKONYI Ágnes: *Európa Zrínyije*. Argumentum Kiadó, Bp., 2010.

VARGA 2016.

VARGA Szabolcs: *Leónidasz a végvidéken: Zrínyi Miklós (1508–1566)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Bp., 2016.

VISKOLCZ 2008.

VISKOLCZ Noémi: Matthaenus Cosmerovius, a magyarok nyomdásza a 17. századi Bécsben. In: *A MOKKA-R Egyesület 2007. december 17-i felolvasóülsésének anyaga*. Szerk. MONOK István – NYERGES Judit. Argumentum Kiadó, Bp., 2008. 7–26.

WIX 2008.

WIX Györgyné: *Régi magyarországi szerzők: 1, A kezdetektől 1700-ig*. Szerk. és befej. P. VÁSÁRHELYI Judit, a szerk. munkatársai: KIS Eleméerné – KOVÁCS Zsuzsanna. OSzK, Bp., 2008. (RMSz)

ZELLIGER 1893.

ZELLIGER Alajos: *Egyházi írók csarnoka: Esztergom-főegyházmegyei papság irodalmi munkássága*. Esztergom, 1893.